

ŘECKÉ FRAGMENTY Z KATÉN JAKO NEDŮVĚRYHODNÉ PRAMENY ÓRIGENOVA MYŠLENÍ

BENJAMÍN PAVLÍK

HUSITSKÁ THEOLOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
HUSSITE THEOLOGICAL FACULTY OF CHARLES UNIVERSITY
pavlik.benjamin@gmail.com

GREEK CATENAE FRAGMENTS AS UNTRUSTWORTHY SOURCES OF ORIGEN'S THOUGHT

Abstract: Origen is one of the most prolific writers of antiquity. However, only fractional parts of Origen's literary corpus are preserved through direct tradition. Most scholars, therefore, resort to texts belonging to the indirect tradition of Origen's corpus, including Greek fragments preserved in the collections of exegetical passages called "catenae." Although the catena manuscripts contain many textual units bearing Origen's name, the paper argues that catena fragments are not trustworthy sources of Origen's thought, and their textual testimony has to be verified by other texts independent of the "catenae" tradition.

Keywords: Origen; catenae; fragments; patristic exegesis; early Christianity

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 94, 2023, No. 1 - 2, Number of Article 3, p. 34 – 46.

DOI: 10.14712/12117617.94.1-2.3

Órigenés (přibližně 185-254)¹ představuje jednoho z literárně nejplodnějších autorů celého starověku.² Podle Jeronýmova (přibližně 347-419) listu Paule z roku 385,³ který obsahuje nejpodrobnější dochovaný seznam Órigenových děl, napsal Órigenés během svého života přinejmenším osm set spisů.⁴ Z obrovského Órigenova díla se však v původní řečtině prostřednictvím

¹ Životopisné údaje jsou v celém článku přebírány z DI BERARDINO, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Volume one. Downers Grove: InterVarsity, 2014. ISBN 978-0-8308-2940-8; DI BERARDINO, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Volume two. Downers Grove: InterVarsity, 2014. ISBN 978-0-8308-2941-5; DI BERARDINO, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Volume three. Downers Grove: InterVarsity, 2014. ISBN 978-0-8308-2942-2.

² Srovnej například BEHR, John. Introduction. In: ORIGEN. *On First Principles*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. xv. ISBN 978-0-19-879711-1; CROUZEL, Henri. *Origen*. Edinburg: T&T Clark, 1989, s. 37. ISBN 0567095002.

³ Srovnej WILLIAMS, Megan Hale. *The Monk and the Book*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006, s. 280. ISBN 978-0-226-89900-8.

⁴ Srovnej Jeroným, Epistula 33. Je však nutné připomenout, že Jeronýmův seznam rozhodně není úplný. V listu Paule chybí například spis *Contra Celsum*, *De Pascha* nebo *De oratione*, které jsou v současnosti považovány za autentické. Órigenův literární korpus tedy pravděpodobně tvořilo více než 800 spisů. Podrobnější rozbor listu Paule nabízí NAUTIN, Pierre. *Origène*. Paris: Beauchesne, 1977, s. 227-241.

přímé tradice dochovala pouze malá část.⁵ V rámci órigenovského bádání se proto zvýšil zájem o Órigenovy texty dochované prostřednictvím tradice nepřímé.⁶ K rekonstrukci Órigenova myšlení se tak zcela běžně používají také řecké fragmenty Órigenových spisů uvedené v katénách. O fragmenty z katén se ve svém výzkumu opíral kupříkladu H. Crouzel, který představuje jednoho z nejvýznamnějších órigenovských badatelů 20. století.⁷ Na řecké fragmenty z katén se při výkladu Órigenovy eschatologie v nedávno vydané publikaci odvolává také M. Scott.⁸ Órigenovský badatel P. Tzamalikos používá textové svědectví katén jako důkaz pro tvrzení, že Órigenés používal pojem „homouósios“ v rámci své trojiční teologie.⁹ Množství odkazů na řecké fragmenty z katén lze najít rovněž například v odborných článcích zaměřených na Órigena, které jsou publikovány ve sbornících s názvem „Origeniana“.¹⁰ Cílem článku je však poukázat na skutečnost, že textové svědectví řeckých fragmentů z katén je pochybné, a proto je nelze považovat za důvěryhodné prameny Órigenova myšlení.

Co jsou katény?

Katény (z latinského „catena“ – „řetěz“)¹¹ jsou „sbírky exegetických pasáží ke knize Písma sestavené pozdějšími editory, kteří tyto exegetické pasáže vybrali

⁵ Jde o následující spisy: *Contra Celsum* (8 svazků), *De oratione* (1 svazek), *Exhortatio ad martyrium* (1 svazek), *De Pascha* (1 svazek), *Homiliae in Psalmos* (29 homilií), *Homiliae in Ieremiam* (20 homilií), *Homiliae in I Librum Regnorum* (1 homilie), *Commentarii in Iohannem* (svazky 1, 2, 6, 10, 13, 19, 20, 28 a 32), *Epistula ad Gregorium*, *Epistula ad Iulium Africanum* a *Dialogus cum Heraclida*. Ze seznamu Órigenových spisů přímé tradice je záměrně vynechán dochovaný řecký text Órigenova Komentáře k Matoušovi (svazky 10-17). Podle Tondiniho totiž tento text není možné „označit za skutečnou přímou tradici Komentáře k Matoušovi“, protože „ve skutečnosti představuje kompilační redakci“ Órigenova původního textu. (TONDINI, Raffaele. *Origenes brevior*. Berlin: Walter de Gruyter, 2023, s. 44. ISBN 978-3-11-099786-6.)

⁶ Do nepřímé tradice spisu lze zařadit „i) starověké či středověké překlady daného spisu do jiných jazyků; ii) citace delších či kratších částí textu, obzvláště ve sbírkách nebo v komentářích; iii) interpolace do jiných spisů; iv) adaptace textu (shrnutí, parafráze, jiné recenze nebo redakce stejného spisu, a tak dále); v) prvky paratextu (glosy, okrajové poznámky, a tak dále)“. (MACÉ, Caroline. *Indirect tradition*. In: ROELLI, Philipp (ed.). *Handbook of Stemmatology*. Berlin: Walter de Gruyter, 2020, s. 149. ISBN 978-3-11-067417-0.)

⁷ Srovnej například CROUZEL, Henri. *Origen*. Edinburg: T&T Clark, 1989, s. 124, 228, 240. ISBN 0567095002.

⁸ Srovnej například SCOTT, Mark S. M. *Journey Back to God*. New York: Oxford University Press, 2012, s. 101. ISBN 9780190258832.

⁹ Srovnej TZAMALIKOS, Panayiotis (ed.). *Origen: New Fragments from the Commentary on Matthew*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020, s. xcii-xciii. ISBN 978-3-506-70280-7.

¹⁰ Srovnej například GULY, Sebastian. *The Salvation of the Devil and the Kingdom of God in Origen's Letter to Certain Close Friends in Alexandria*. In: KACZMAREK, Sylwia a PIETRAS, Henryk (ed.). *Origeniana decima*. Leuven: Peeters, 2011, s. 216. ISBN 978-90-429-2529-8; SZRAM, Mariusz. *La symbolique des nombres et le diable dans l'exégèse allégorique alexandrine*. In: KACZMAREK, Sylwia a PIETRAS, Henryk (ed.). *Origeniana Decima*. Leuven: Peeters, 2011, s. 595. ISBN 978-90-429-2529-8.

¹¹ Slovo „katéna“ se k tomuto literárnímu žánru vztahuje až od roku 1321. (Srovnej DROBNER, Hubertus R. *Patrologie*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 679. ISBN 978-80-7298-466-4.) Původně se katény v řečtině označovaly jako έκλογαί, συναγωγή či συλλογή. (Tamtéž, s. 679.)

z dřívějších, povětšinou ztracených, exegetických spisů¹². Katénisté čerpali zejména z komentářů křesťanských vykladačů Bible, avšak do svých sbírek zařazovali také výňatky z jejich homilií a scholií.¹³ Za zakladatele katén jakožto literárního žánru je považován Prokopios z Gazy (asi 465-530),¹⁴ který na počátku 6. století vytvořil sbírky katén k Oktateuchu (s výjimkou knihy Rút), knihám Královským a Paralipomenon, Izajášovi, Přísloví, Kazatelů a Písni písní.¹⁵ Vzhledem k tomu, že si jednotlivé školy, kostely či kláštery nemohly dovolit vlastnit knihovnu, která by obsahovala všechny exegetické spisy církevních otců,¹⁶ byl vznik katén přirozenou odpovědí na rozsáhlou exegetickou tvorbu minulých staletí.¹⁷ K šíření a tvorbě katén zřejmě přispěl také Trullský sněm, který roku 692 v 19. kánonu představitelům církvi nařizuje, aby Písmo nevykládali jinak, než „světla a učitelé církve“ ve svých spisech.¹⁸ Katény byly oblíbené natolik, že v mnoha případech dokonce potlačily opisování a předávání celistvých původních spisů¹⁹ a jejich tvorba pokračovala až do 16. století.²⁰ Katénisté jsou však povětšinou postavami, o nichž nelze zjistit nic bližšího. V naprosté většině případů totiž není možné určit kdo, v jakém období a z jakých knih jednotlivé katény sestavil.²¹

V průběhu staletí se vyvinuly tři druhy katén. Nejčastější druh představují katény na okraji stránky, ve kterých je biblický text povětšinou velkými písmeny

¹² CURTI, Carmelo. Catenae, Biblical. In: DI BERARDINO, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Volume one. Downers Grove: InterVarsity, 2014, s. 471. ISBN 978-0-8308-2940-8.

¹³ Srovnej například ALEXAKIS, Alexander. Byzantine Florilegia. In: PARRY, Ken (ed.). *The Wiley Blackwell Companion to Patristics*. Wiley, 2015, s. 17. ISBN 978-1-118-43871-8.

¹⁴ Srovnej Tamtéž, s. 17; DROBNER, Hubertus R. *Patrologie*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 679. ISBN 978-80-7298-466-4. Někteří badatelé však zpochybňují, že by Prokopios z Gazy byl prvním, kdo katény vytvořil. (Srovnej ROMENY, Bas ter Haar. Procopius and his Library. In: AMIRAV, Hagit a ROMENY, Bas ter Haar (ed.). *From Rome to Constantinople*. Leuven: Peeters, 2007, s. 180-182. ISBN 978-90-429-1971-6.)

¹⁵ Srovnej LAYTON, Richard. Catenae. In: BLOWERS, Paul a MARTENS, Peter (ed.). *The Oxford Handbook of Early Christian Biblical Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 223. ISBN 978-0-19-871839-0.

¹⁶ Srovnej CONSTAS, Maximos. Biblical Hermeneutics. In: PAPAIOANNOU, Stratis (ed.). *The Oxford Handbook of Byzantine Literature*. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 117. ISBN 9780199351763.

¹⁷ Srovnej tamtéž, s. 117.

¹⁸ Srovnej OHME, Heinz (ed.). *Concilium Constantinopolitanum A. 691/2 in Trullo habitum*. Berlin: Walter de Gruyter, 2013, s. 33. ISBN 978-3-11-030845-7. Na možný vliv Trullského sněmu na tvorbu katén mě v osobním rozhovoru upozornil doc. ThLic. Pavel Milko, Ph.D.

¹⁹ Srovnej DROBNER, Hubertus R. *Patrologie*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 679. ISBN 978-80-7298-466-4.

²⁰ Srovnej LAYTON, Richard. Catenae. In: BLOWERS, Paul a MARTENS, Peter (ed.). *The Oxford Handbook of Early Christian Biblical Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 221. ISBN 978-0-19-871839-0.

²¹ Srovnej CURTI, Carmelo. Catenae, Biblical. In: DI BERARDINO, Angelo (ed.). *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Volume one. Downers Grove: InterVarsity, 2014, s. 471. ISBN 978-0-8308-2940-8. Jednu z mála výjimek představuje například Niketas z Herakleje, který v 11. století sestavil katény k Jobovi, Žalmům, velkým prorokům, evangeliím a Pavlovým epištolám. (Srovnej tamtéž, s. 471.)

napsán uprostřed vnitřního okraje listu nebo ve středu strany, přičemž výňatky z exegetických spisů jsou uvedeny na volných okrajích listu.²² K biblickému textu jsou v katénách na okraji stránky vybrané pasáže přiřazeny prostřednictvím čísel nebo značek a příslušný autor je většinou připsán zvýrazněnými písmeny.²³ Ve sloupcových katénách jsou biblický text a komentář uvedeny proti sobě na stránce ve dvou sloupcích, přičemž každý sloupec zaujímá polovinu listu.²⁴ Třetím druhem jsou textové katény, které uvádí střídavě nejdříve biblický text a poté výklady k němu.²⁵

Vzhledem k tomu, že je Órigenés jedním z nejcitovanějších autorů, které katénisté v průběhu staletí zařadili do svých sbírek, představují katény jednoho z nejvýznamnějších svědků nepřímé tradice Órigenových spisů. Ačkoliv katény obsahují množství textových jednotek, které si nárokují Órigenovo autorství, je potřeba jejich obsah při rekonstrukci Órigenových slov a myšlení používat s opatrností.

Důvěryhodnost textového svědectví katén

Ze srovnání Órigenových řecky dochovaných spisů z přímé tradice a textového svědectví katén vyplývá, že na mnoha místech řecké fragmenty zachovávají původní Órigenův text poměrně věrně. Jako příklad lze uvést porovnání pasáže z Órigenovy 2. homilie na Žalm 80, která se dochovala prostřednictvím přímé tradice i katén:

²² Srovnej DROBNER, Hubertus R. *Patrologie*. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 679-680. ISBN 978-80-7298-466-4.

²³ Srovnej tamtéž, s. 680.

²⁴ Srovnej tamtéž, s. 680.

²⁵ Srovnej tamtéž, s. 680.

KATÉNY	PŘÍMÁ TRADICE
<p>Ἔργα δὲ Θεοῦ οἱ μακάριοι προφήται, καὶ ὡσπερ ὁ ἀκούων χορδῆς καὶ ἤχου τοῦ ἐν τῇ λύρᾳ, οὐκ ἐκείνης ἀκούει, ἀλλὰ τοῦ μουσικοῦ κρούοντος μουσικῶς τὸ ἐπιτήδειον ὄργανον, οὕτως ὁ ἀκούων προφήτου, μὴ νομιζέτω ἀνθρώπου ἀκούειν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ ὄργανον εὐρόντος ἐπιτήδειον, καὶ συγχρησαμένου αὐτῷ εἰς δέον.²⁶</p> <p>Blažení proroci <jsou> Božími nástroji. A stejně jako ten, kdo slyší strunu a zvuk lry, neslyší onu <lyru>, avšak < Slyší > hudebníka, který příslušný nástroj hudebně rozeznává, tak ten, který slyší proroka, ať se nedomnívá, že slyší člověka, avšak Boha, který našel vhodný nástroj a náležitě ho použil.</p>	<p>Ἔργα οὖν Θεοῦ γεγόνασιν οἱ μακάριοι προφήται, καὶ ὡσπερ ὁ ἀκούων χορδῆς καὶ ἤχου τοῦ ἐν τῇ λύρᾳ, οὐκ ἐκείνης ἀκούει ἀλλὰ τοῦ μουσικοῦ κρούοντος μουσικῶς τὸ ἐπιτήδειον ὄργανον, οὕτως ἀκούων προφήτου μὴ νομιζέτω ἀνθρώπου ἀκούειν, ἀλλὰ τοῦ ὄργανον εὐρόντος ἐπιτήδειον καὶ συγχρησαμένου αὐτῷ εἰς δέον.²⁷</p> <p>Blažení proroci se stali Božími nástroji. A stejně jako ten, kdo slyší strunu a zvuk lry, neslyší onu <lyru>, avšak < Slyší > hudebníka, který příslušný nástroj hudebně rozeznává, tak ten, který slyší proroka, ať se nedomnívá, že slyší člověka, avšak příslušný nástroj, který <Bůh> našel a náležitě použil.</p>

Rozdíly mezi textem z katén a rukopisem, který obsahuje celou homilii, jsou z hlediska důvěryhodnosti zanedbatelné. Fragment z katén na rozdíl od textu přímé tradice používá δὲ místo οὖν, vypouští slovo γεγόνασιν a obsahuje navíc jeden určitý člen ὁ a slovo Θεοῦ. Kromě zmíněných drobných rozdílů je znění obou textových svědectví shodné.

Důvěryhodnost řeckých fragmentů z katén však snižuje skutečnost, že stejné fragmenty jsou v různých sbírkách či rukopisech katén přiřazeny rozdílným autorům.²⁸ Pod Órigenovým jménem se v katénách kupříkladu objevují textové jednotky, které Preuschen zahrnul do kritického vydání Órigenova spisu „Commentarii in Iohannem“ jako fragmenty 17, 37, 39, 51, 59, 61, 75 a 121.²⁹ V jiných rukopisech katén jsou však fragmenty 17 a 51 přisouzeny Ammónioví z Alexandrie (6. století), fragmenty 37 a 61 Theodórovi z Hérakleie (zemřel kolem

²⁶ Řecký text je převzat z PITRA, Joannes Baptista (ed.). *Analecta Sacra*. Tom. III. 1883. s. 138.

²⁷ Řecký text je převzat z PERRONE, Lorenzo (ed.). *Origenes Werke*. Dreizehnter Band. Berlin: Walter de Gruyter, 2015, s. 498. ISBN 978-3-11-035091-3.

²⁸ Srovnej například HEINE, Ronald E. Appendix. In: HEINE, Ronald E. (ed.). *The Commentary of Origen on the Gospel of St Matthew*. Volume I. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 319. ISBN 978-0199669073.

²⁹ Srovnej PREUSCHEN, Erwin (ed.). *Origenes Werke*. Vierter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903, s. 471-574.

roku 355) a fragmenty 39, 59, 75 a 121 Apollinariovi z Laodikeie (zemřel v roce 392).³⁰ Stejně nesrovnalosti se vyskytují také u fragmentů 5, 20, 62, 68, 78, 80, 92 z kritického vydání Órigenova spisu „Homiliae in Canticum Canticorum“.³¹ Zatímco jedna část katén uvádí jako jejich autora Órigena, ostatní sbírky a rukopisy katén zmíněné fragmenty uvádějí pod jinými jmény – fragmenty 62, 68 a 80 jsou přiděleny Filónovi z Karpasie (zemřel koncem 5. století), fragmenty 20, 78 a 80 Cyrilovi z Alexandrie (370/380-444), fragmenty 62 a 92 Řehoři z Nyssy (přibližně 335/340-395) a fragment 5 Apollinariovi z Laodikeie.³²

Také je nutno podotknout, že fragmenty, které jsou v katénách připisovány Órigenovi nejspíše ve skutečnosti pochází z dochovaných spisů pozdějších křesťanských myslitelů. V katénách se objevují texty přisouzené Órigenovi, které jsou v Preuschenově kritickém vydání Órigenova spisu „Commentarii in Iohannem“ označeny jako fragmenty 42, 54, 62, 63, 94, 100, 105, 111, 112, 116, 119.³³ Podle Devresseho však fragmenty 42, 62, 63, 100, 105, 111, 112, 116 a 119 buď úplně či částečně patří Theodórovi z Mopsuestie (zemřel 428) a fragmenty 54 a 94 Fótiovi (přibližně 820-891).³⁴ Órigenés je v katénách rovněž považován za autora textů, které se v kritickém vydání Órigenova spisu „Homiliae in Ieremiam“ objevují jako fragmenty 71, 104 a 147.³⁵ Nicméně Fürst a Lona jsou přesvědčeni, že fragment 71 a 147 nepatří Órigenovi, ale Janu Zlatoústému (zemřel roku 407) a fragment 104 Theodórotovi z Kyrrhoi (přibližně 393-466).³⁶ Jako ukázkou pravděpodobně mylného přiřazení pozdějšího textu Órigenovi lze uvést také „fragment 257“ z kritického vydání Órigenova spisu „Commentarii in Matthaeum“, který se v katénách vyskytuje pod Órigenovým jménem, avšak v mírně upraveném znění je možné obsah fragmentu najít rovněž ve spisech Řehoře z Nazianzu (přibližně 330-390):

³⁰ Srovnej HEINE, Ronald E. Can the Catena Fragments of Origen's Commentary on John Be Trusted? *Vigiliae Christianae*. 1986, roč. 40, č. 2, s. 119. ISSN 0042-6032.

³¹ Srovnej ORIGENES. *Die Homilien und Fragmente zum Hohelied*. Berlin: Walter de Gruyter, 2016, s. 140-247. ISBN 978-3-11-046161-9.

³² Srovnej Srovnej FÜRST, Alfons a STRUTWOLF, Holger. Einleitung. In: ORIGENES. *Die Homilien und Fragmente zum Hohelied*. Berlin: Walter de Gruyter, 2016, s. 42. ISBN 978-3-11-046161-9.

³³ Srovnej PREUSCHEN, Erwin (ed.). *Origenes Werke*. Vierter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903, s. 471-574.

³⁴ Srovnej DEVRESSE, Robert. Notes sur les chaînes grecques de saint Jean. *Revue Biblique*. 1927, roč. 36, č. 2, s. 204-208.

³⁵ Srovnej NAUTIN, Pierre, KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Dritter Band. 2. bearbeitete auflage. Berlin: Akademie, 1983.

³⁶ FÜRST, Alfons a LONA, Horacio E. Einleitung. In: ORIGENES. *Die Homilien zum Buch Jeremia*. Berlin: Walter de Gruyter, 2018, s. 19. ISBN 978-3-11-028605-2.

KATÉNY	ŘEHOŘ Z NAZIANZU – ORATIO 33
<p>Ὁ πατήρ λέγει τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα καταπέμπειν. οὐκοῦν προσκυνοῦμεν τριάδα ὁμοούσιον καὶ ὁμολογοῦμεν θεὸν τὸν πατέρα, θεὸν τὸν υἱόν, θεὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ιδιότησι νοεραῖς, τελείαις, καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσαις, ἀριθμῶ διαιρεταῖς καὶ οὐ διαιρεταῖς θεότητι.³⁷</p>	<p>Αὐτοὶ δὲ προσκυνοῦσι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μίαν θεότητα. Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεόν, εἰ μὴ τραχύνη, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ιδιότησι, νοεραῖς, τελείαις, καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσαις, ἀριθμῶ διαιρεταῖς, καὶ οὐ διαιρεταῖς θεότητι.³⁸</p>
<p>Otec říká Synovi, že sesílá Ducha. My tedy uctíváme soupodstatnou Trojici a vyznáváme, že Otec je Bůh, Syn je Bůh a Duch svatý je Bůh. Jedna přirozenost ve třech rozumových a dokonalých individualitách, které existují samy o sobě a dají se rozdělit co do počtu, avšak nikoli co do božství.</p>	<p>Oni však uctívají Otce, Syna a Ducha svatého – jedno božství. Boha Otce, Boha Syna, Boha, pokud tě to nerozhněvá, Ducha svatého, jednu přirozenost ve třech rozumových a dokonalých individualitách, které existují samy o sobě a dají se rozdělit co do počtu, avšak nikoli co do božství.</p>

Shodu mezi fragmenty, které jsou uváděny pod Órigenovým jménem, a totožnými pasážemi v dochovaných textech pozdějších křesťanských pisatelů je samozřejmě možné vysvětlit tak, že pozdější křesťanští autoři pouze citovali Órigenovy texty, které měli k dispozici v úplnosti, avšak později se zachovaly pouze v katénách. Stejně tak je ale možné, ne-li pravděpodobné, že katénisté buď omylem nebo záměrně Órigenovi přisoudili texty, které ve skutečnosti pochází od jiných autorů.

Důvěryhodnost katén snižují také rozpory, které vyplývají ze srovnání řeckých fragmentů z katén s Órigenovými texty dochovanými prostřednictvím přímé tradice. Například text z katén, který je v kritickém vydání Órigenova spisu „Homiliae in Ieremiam“ označen jako „fragment 1“³⁹, obsahuje odlišný výklad Jeremjáše 1,10 než Órigenova řecky dochovaná homilie z přímé tradice.⁴⁰ O nejistém autorství

³⁷ BENZ, Ernst a KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Zwölfter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs, 1941, s. 118.

³⁸ DE NAZIANZE, Grégoire. *Discours 32-37*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1985, s. 192, 194. ISBN 2-204-02410-4.

³⁹ NAUTIN, Pierre, KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Dritter Band. 2. bearbeitete auflage. Berlin: Akademie, 1983.

⁴⁰ Órigenés totiž v dochované homilii nedává do souvislosti Jeremjášova slova s Reboámovým postojem, jak se uvádí ve „fragmentu 1“, ale vztahuje je na Spasitele. (Srovnej NAUTIN, Pierre. Introduction. In:

fragmentů z katén podle Nautina svědčí také „fragment 6“ ze stejného kritického vydání.⁴¹ Ve zmíněném fragmentu, který je v katénách označen jako Órigenův, totiž autor jmenovitě uvádí tvůrce překladů Písma – Aquilu a Theodotiona. Nautin však upozorňuje, že Órigenés na rozdíl od komentářů v homiliích nikdy nejmenuje autory jiných překladů Bible, jestliže nepoužívá Septuagintu.⁴² Z tohoto důvodu je Nautin přesvědčen, že uvedené fragmenty nepochází od Órigena.⁴³ Další nesrovnalost mezi obsahem katén a Órigenovými texty přímé tradice se týká pojmu οὐσία (podstata). Zatímco v řecky dochovaných spisech Órigenés jednoznačně učí, že οὐσία Otce a οὐσία Syna jsou odlišné,⁴⁴ v katénách lze najít množství fragmentů, ve kterých „Órigenés“ učí, že οὐσία Otce a Syna je jedna, a Syn je proto soupodstatný (ὁμοιούσιος) s Otcem.⁴⁵

Fragmentům z katén ubírá na věrohodnosti také to, že povětšinou nepředstavují doslovné a přesné citace původního textu. Katénisté totiž, jak připomínají Lienhard a Heine, často zkracovali, zhušťovali nebo přeskupovali pasáže ze spisů církevních otců, které zahrnuli do svých sbírek.⁴⁶ Jelikož jsou

ORIGÈNE. *Homélie sur Jérémie*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1976, s. 31. ISBN 2-204-01089-8.)

⁴¹ NAUTIN, Pierre, KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Dritter Band. 2. bearbeitete auflage. Berlin: Akademie, 1983.

⁴² Srovnej NAUTIN, Pierre. Introduction. In: ORIGÈNE. *Homélie sur Jérémie*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1976, s. 31. ISBN 2-204-01089-8. Nautin se odvolává na Órigenovy řecky dochované homilie na Jeremjáše. Nautinovo tvrzení, že Órigenés v homiliích nikdy nejmenuje autory překladů Bible“ potvrzují i nově objevené Órigenovy řecké homilie na Žalmy, ve kterých Órigenés mluví vždy pouze o Septuagintě, hebrejském znění či jiných „verzích“ bez jakéhokoliv upřesnění. (Srovnej například PERRONE, Lorenzo (ed.). *Origenes Werke*. Dreizehnter Band. Berlin: Walter de Gruyter, 2015, s. 351-352. ISBN 978-3-11-035091-3.)

⁴³ Srovnej NAUTIN, Pierre. Introduction. In: ORIGÈNE. *Homélie sur Jérémie*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1976, s. 32. ISBN 2-204-01089-8.

⁴⁴ Órigenés se k rozdílné podstatě (οὐσία) Otce a Syna vyjadřuje ve spise *De oratione* následovně: „εἰ γὰρ ἕτερος, ὡς ἐν ἄλλοις δείκνυται, κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκειμένον ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἦτοι προσευκτέον τῷ υἱῷ καὶ οὐ τῷ πατρὶ ἢ ἀμφοτέροις ἢ τῷ πατρὶ μόνῳ.“ (KOETSCHAU, Paul (ed.). *Origenes Werke*. Zweiter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1899, s. 334.) Mezi podstatou (οὐσία) Otce a Syna Órigenés zřetelně rozlišuje také ve spise *Commentarii in Iohannem*: „Ἐπεὶ δὲ «φῶς» ἀπαξᾶπλῶς ἐνταῦθα μὲν ὁ σωτήρ, ἐν δὲ τῇ καθολικῇ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου ἐπιστολῇ λέγεται ὁ θεὸς εἶναι φῶς, ὁ μὲν τις οἶεται καὶ ἐντεῦθεν κατασκευάζεσθαι τῇ οὐσίᾳ μὴ διεστηκέναι τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα· ὁ δὲ τις ἀκριβέστερον τηρήσας, ὁ καὶ ὑγιέστερον λέγων, φήσει οὐ ταυτὸν εἶναι τὸ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ φῶς καὶ μὴ καταλαμβανόμενον ὑπ' αὐτῆς, καὶ τὸ φῶς ἐν ᾧ οὐδαμῶς ἔστι σκοτία.“ (ORIGÈNE. *Commentaire sur saint Jean*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1966, s. 304-306.)

⁴⁵ Katény Órigenovi přisuzují kupříkladu následující text: „εἰς ὁ σῶζων, μία ἡ σωτηρία. εἷς ὁ ζῶν, πατήρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα. εἷς ἔστιν οὐ συναλοιφῆ τῶν τριῶν, ἀλλ' οὐσία μία, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις τέλειαι ἐν πᾶσι καὶ κατάλληλοι. κατὰ φύσιν ἐγέννησεν ὁ πατήρ, διόπερ ὁμοούσιος ὁ γεννηθείς.“ (BENZ, Ernst a KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Zwölfter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs, 1941, s. 285.)

⁴⁶ Srovnej LIENHARD, Joseph T. Introduction. In: ORIGEN. *Homilies on Luke*. Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2009, s. xxxvi; HEINE, Ronald E. Appendix. In: HEINE, Ronald E. (ed.). *The Commentary of Origen on the Gospel of St Matthew*. Volume I. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 319. ISBN 978-0199669073.

vybrané pasáže z katén upraveny a vytrženy z původního kontextu, bylo by podle Fürsta a Strutwolfa dokonce přesnější mluvit o svědectvích či scholiích než o fragmentech.⁴⁷ Odborníci, kteří připravovali kritické vydání Órigenových spisů, se obecně shodují, že textové jednotky z katén, které zkoumali, nelze považovat za doslovné citáty, ale spíše za shrnutí či parafráze s různou mírou přesnosti.⁴⁸ Rozsah zkracování či zhušťování původního textu ukazuje například „fragment 85“, který se dochoval v katénách pod Órigenovým jménem. Zmíněný fragment na 14 řádcích shrnul Órigenův původní text, který se rozprostírá na 14 stránkách.⁴⁹ Část srovnání dochovaného řeckého textu Órigenova komentáře k Janovi z přímé tradice s fragmentem z katén vypadá následovně (pozn. 50, 51 viz tabulka):

⁴⁷ Srovnej FÜRST, Alfons a STRUTWOLF, Holger. Einleitung. In: ORIGÈNE. *Die Homilien und Fragmente zum Hohelied*. Berlin: Walter de Gruyter, 2016, s. 42. ISBN 978-3-11-046161-9.

⁴⁸ Srovnej například NAUTIN, Pierre. Introduction. In: ORIGÈNE. *Homélie sur Jérémie*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1976, s. 27. ISBN 2-204-01089-8; FÜRST, Alfons a STRUTWOLF, Holger. Einleitung. In: ORIGÈNE. *Die Homilien und Fragmente zum Hohelied*. Berlin: Walter de Gruyter, 2016, s. 42. ISBN 978-3-11-046161-9; FÜRST, Alfons a LONA, Horacio E. Einleitung. In: ORIGÈNE. *Die Homilien zum Buch Jeremia*. Berlin: Walter de Gruyter, 2018, s. 20. ISBN 978-3-11-028605-2; DÖHLER, Marietheres a FÜRST, Alfons. Einleitung. In: ORIGÈNE. *Die Homilien zum Buch Josua*. Berlin: Walter de Gruyter, 2020, s. 72. ISBN 978-3-11-044256-4.

⁴⁹ Tamtéž, s. 124. Podobně katénisté upravili například také původní text Órigenovy 1. homilie na Jeremjáše složený z více než 30 řádků, který ve fragmentu z katén čítá pouze 8 řádků. (Srovnej NAUTIN, Pierre. Introduction. In: ORIGÈNE. *Homélie sur Jérémie*. Tome I. Paris: Les Éditions du Cerf, 1976, s. 27-28. ISBN 2-204-01089-8.)

⁵⁰ PREUSCHEN, Erwin (ed.). *Origenes Werke*. Vierter Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1903, s. 550.

⁵¹ Tamtéž, s. 404.

KATÉNY	PŘÍMÁ TRADICE
<p>Οὐκ, εἴ τις προφητεύει, προφήτης· ἀλλ' εἴ τις προφήτης, οὗτος προφητεύει. Βαλαάμ γὰρ μάντις ὢν προφητεύει.⁵⁰</p> <p>Jestliže někdo prorokuje, není <nutně> prorokem. Avšak jestliže je někdo prorok, takový <člověk> prorokuje. Neboť Bileám prorokuje, ačkoli je věštec.</p>	<p>Οὐχὶ εἴ τις προφητεύει, προφήτης ἐστὶν ἐκεῖνος. ὁ γοῦν Καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν μὲν ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη εἰς ἓν, οὐ μὴν καὶ προφήτης ἦν. εἰ δὲ καὶ Βαλαάμ προεφήτευσεν τὰ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἀναγεγραμμένα φάσκων· «Τὸ ῥῆμα» ὃ ἐὰν ἐμβάλῃ ὁ θεὸς εἰς τὸ στόμα μου, τοῦτο λαλήσω», καὶ εἰπὼν τὰ ἀπὸ τοῦ· «Ἐκ Μεσοποταμίας μετεπέμψατό με» καὶ τὰ ἐξῆς, σαφὲς ὅτι προφήτης οὐκ ἦν· μάντις γὰρ εἶναι ἀναγράφεται. εἴ τις μὲν οὖν προφήτης ἐστίν, πάντως προφητεύει· εἰ δὲ τις προφητεύει, οὐ πάντως ἐστὶν προφήτης.⁵¹</p> <p>Jestliže někdo prorokuje, není <nutně> prorokem. Vždyť Kaifáš, který byl toho roku veleknězem, prorokoval, že Ježíš má zemřít za národ – avšak nejenom za národ, ale také aby shromáždil roztroušené Boží děti v jedno, avšak nebyl prorokem. A ačkoliv Bileám prorokoval o věcech zaznamenaných v <knize> Numeri, když říkal: „Řeknu jakékoliv slovo, které mi Bůh vloží do úst“; a řekl: „Povolal mě z Mezopotámie“ a tak dále, je zřejmé, že nebyl prorokem. Neboť je psáno, že je věštec. Jestliže je tedy někdo prorok, je jisté, že prorokuje. Jestliže však někdo prorokuje, není jisté, že je prorok.</p>

Heine dochází na základě srovnání „fragmentu 85“ s původním textem z přímé tradice k závěru, že „fragment 85“ poskytuje pouze chabé vyobrazení Origenova myšlení.⁵²

⁵² HEINE, Ronald E. Can the Catena Fragments of Origen's Commentary on John Be Trusted? *Vigiliae*

Katénisté však původní text nejenom parafrázovali, zhušťovali, zkracovali, ale také rozšiřovali. Klostermann si kupříkladu všiml, že fragmenty uvedené v katénách pod hlavičkou Órigena často obsahují pasáže, které nemají v původním textu žádný protějšek.⁵³ V úvodu ke svému kritickému vydání Órigenových homilií na Jeremjáše Klostermann přesvědčivě dokazuje, že jde o dodatky, které jsou dílem katénisty.⁵⁴ Proto připomíná, že fragmenty z katén, které nelze ověřit pomocí přímé tradice, možná obsahují části, které nepochází od příslušného autora.⁵⁵

S podobným jevem se lze setkat také v případě fragmentů z Órigenových homilií na Žalmy, protože jejich součástí jsou prvky, které nemají v paralelních pasážích z přímé tradice žádný protějšek, jak ukazuje srovnání fragmentu z katén s dochovaným textem Órigenovy 7. homilie na Žalm 77 (pozn. 56, 57 viz tabulka)::

KATÉNY	PŘÍMÁ TRADICE
<p>οἶδα κατὰ τροπολογίαν πολλοὺς ποταμοὺς Αἰγύπτου ἐναντίους Χριστῶ, τῶ ἀληθινῶ ποταμῶ, οὗ τὰ ὄμβρήματα τὴν ἐκκλησίαν εὐφραίνει· πάντα τὰ τῆς σωτηρίας ἀλλότρια ῥεύματα, ὁ θεός, ὅταν βούληται ἐπιστρέψαι – οὐ μόνον τὸν ἑαυτοῦ λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἵν' ἐξελθόντες πῖωσιν ἀπὸ πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός, ποιεῖ στραφῆναι εἰς αἷμα.⁵⁶</p> <p>Jsem přesvědčen, že podle symbolického významu jsou mnohé egyptské řeky nepřátelské vůči Kristu – pravdivé řece, jejíž vláha potěšuje církev. Když chce Bůh některé obrátit, aby vyšli a pili ze skály (a tou skálou byl Kristus), způsobuje, že se všechny toky odcizené spáse promění v krev.</p>	<p>Μήποτε οὖν τροπολογία ἐστὶν κατὰ τὸν τόπον, πάντων τῶν ῥευμάτων τῶν ἀλλοτρίων τῆς σωτηρίας ὄντων ποταμῶν Αἰγύπτου, οὓς ὁ θεός, ὅταν βούληται ἐπιστρέψαι – οὐ μόνον τὸν ἑαυτοῦ λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἵν' ἐξελθόντες πῖωσιν ἀπὸ πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός –, ποιεῖ στραφῆναι εἰς αἷμα.⁵⁷</p> <p>Možná je tedy na tomto místě symbolický význam. Všechny potoky, které jsou odcizené spáse jsou egyptské řeky, které Bůh proměňuje v krev, když chce obrátit nejenom svůj lid, ale také Egyptány, aby vyšli a pili ze skály (a tou skálou byl Kristus).</p>

Christianae. 1986, roč. 40, č. 2, s. 124. ISSN 0042-6032.

⁵³ NAUTIN, Pierre, KLOSTERMANN, Erich (ed.). *Origenes Werke*. Dritter Band. 2. bearbeitete auflage. Berlin: Akademie, 1983. s. xxvi.

⁵⁴ Srovnej tamtéž, s. xxvi-xxvii.

⁵⁵ Srovnej tamtéž, s. xxvii.

⁵⁶ PITRA, Joannes Baptista (ed.). *Analecta Sacra*. Tom. III. 1883. s. 124.

⁵⁷ PERRONE, Lorenzo (ed.). *Origenes Werke*. Dreizehnter Band. Berlin: Walter de Gruyter, 2015, s. 437-438. ISBN 978-3-11-035091-3.

Je vysoce pravděpodobné, že katénista do původního textu vložil zmínku o tom, že Kristus je pravdivá řeka, která potěšuje církev svou vláhou, jelikož v původním textu chybí.

Texty, které jsou v katénách uváděny jako Órigenovy, tedy není možné z výše uvedených důvodů považovat za důvěryhodné prameny Órigenových slov a myšlenek. Za důvěryhodné lze považovat pouze fragmenty z katén, které se shodují s jiným, na katénách nezávislým textovým svědectvím, které obsahuje stejnou pasáž daného Órigenova spisu. Pokud se například shoduje obsah řeckého fragmentu z katén s dochovaným latinským překladem Órigenových spisů, důvěryhodnost fragmentu je značně zvýšena, ne-li potvrzena.⁵⁸ Jestliže pravost obsahu jednotlivých fragmentů z katén nelze ověřit pomocí paralelních písemných svědectví (ať už přímé či nepřímé tradice), která jsou na katénách textově nezávislá, je nutné tyto „neověřitelné“ fragmenty považovat za nedůvěryhodné svědky Órigenových slov a myšlení.

Závěr

Ačkoliv byl Órigenés mimořádně literárně činný, z původního korpusu jeho spisů se prostřednictvím přímé tradice dochovala pouze nepatrná část. Většina órigenovských badatelů se proto při rekonstrukci Órigenova myšlení uchyluje k používání textů, které pochází z nepřímé tradice Órigenových spisů, do které patří také řecké fragmenty dochované v katénách. Je nepochybné, že fragmenty z katén zachovaly množství myšlenek a slov historického Órigena. Ze zkoumání dochovaných rukopisů katén však také vyplývá, že svědectví katén je v mnoha ohledech pochybné. Srovnání dochovaných rukopisů katén totiž ukazuje, že stejné fragmenty jsou přiřazeny různým autorům. Také je pravděpodobné, že katénisté Órigenovi mylně přiřadili pasáže, které převzali ze spisů jiných autorů, protože fragmenty z katén přisouzené Órigenovi lze dohledat ve spisech autorů, kteří psali až po Órigenově smrti. Věrohodnost katén rozhodně nezvyšují ani četné teologické či exegetické rozpory mezi texty přímé tradice a fragmenty, které nesou v katénách Órigenovo jméno. V neprospěch důvěryhodnosti katén svědčí také způsob, jakým katénisté převzaté pasáže upravovali – kromě zhušťování, zkracování a parafrázování přidávali také vlastní dodatky, které původní text neobsahuje. Vzhledem k výše uvedeným poznatkům, je proto třeba textové svědectví katén

⁵⁸ Pokud se fragmenty z katén přisouzené Órigenovi shodují kupříkladu s Jeronýmovým latinským překladem, je podle Fourniera jejich pravost v zásadě zaručena. (Srovnej FOURNIER, François; CROUZEL, Henri a PÉRICHON, Pierre. Introduction. In: ORIGÈNE. *Homélie sur s. Luc*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1962, s. 89.) Stejný názor zastává také Tondini, podle něhož „konvergence latiny a katén nabízí pasáže autentické órigenovské exegeze“. (TONDINI, Raffaele. *Origenes brevior*. Berlin: Walter de Gruyter, 2023, s. 16. ISBN 978-3-11-099786-6.)

vždy ověřit prostřednictvím jiných nezávislých svědectví, která obsahují paralelní pasáže. Fragmenty z katén, které nemají žádný nezávislý protějšek, je nutné považovat za nedůvěryhodné svědky Órigenova myšlení.